

Освітня та педагогічна діяльність М. І. Пирогова в Україні (до 200-річчя з дня народження)

Микола Іванович Пирогов (1810—1881) — видатний вчений, геніальний хірург, анатом, засновник військово-польової хірургії, педагог і громадський діяч. В особі Пирогова доля поєднала два щасливі таланти — лікаря і педагога. Багато сил він віддав справі народної освіти, завжди приділяючи величезне значення зв'язку школи з життям. Не випадково відомий педагог К.Д. Ушинський відзначав, що якби Пирогов нічого не зробив у медицині, то лише один його внесок у педагогіку поставив би це ім'я поряд з видатними корифеями вітчизняної науки.

Чверть століття М.І. Пирогов жив і працював в Україні, й саме на ці роки життя припадає вершина його просвітницької діяльності. Час його опікунства, що тривав близько 5 років в Одеському і Київському учбових округах (1856—1861 рр.), став важливим етапом в історії освіти і розвитку педагогічної науки.

М.І. Пирогова було призначено опікуном Одеського учбового округу наказом від 3 вересня 1856 р. [1]. За кілька місяців після приїзду до Одеси, у січні 1857 р., М.І. Пирогов подає міністру народної освіти доповідну записку «О ходе просвещения в Новороссийском крае и вопиющей необходимости преобразования учебных заведений». У ній зазначалося, що заради уникнення повного занепаду освіти цілого краю є необхідним перетворення Рішельєвського ліцею на університет. Пирогов підкреслював також, що Одеський університет має стати освітнім центром для 9-мільйонного населення Новоросії, Бессарабії та Кавказу. Він вважав за доцільне існування в університеті трьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного та медичного.

М.І. Пироговим було висловлено ряд принципів положень про організацію педагогічного процесу та ролі науки у вищій школі. Він вважав наочність та активну участь у засвоєнні знань осіб, що навчаються, обов'язковою умовою викладання медичних дисциплін і, у зв'язку з цим, звертав велику увагу на практичні знання та самостійну роботу студентів. У своїх працях він неодноразово підкреслює необхідність пра-

вильно поєднувати «наукове» та «навчальне» у вищих закладах освіти, тобто науково-дослідну та педагогічну роботу. «Відокремити навчальне від наукового неможливо, — писав він, — але наукове і без навчального усе-таки світить та гріє. А навчальне без наукового, якою б не була приваблива його зовнішність, тільки блищить» [2]. І тому він завжди обстоював тезу, що «основа виховання — наука».

Однак «оригінал-опікун», як часто називали Пирогова в Одесі за його простоту та демократичність, викликав постійне роздратування у генерал-губернатора Новоросійського краю О.Г. Строганова, і він домагається переведення вченого до Києва на ту ж посаду.

18 липня 1858 р. М.І. Пирогов переїжджає до Києва. Час перебування на посаді опікуна Київського учбового округу пізніше було визначено самим же вченим як «час смуту, розпаду політичних та національних пристрастей». Київський учбовий округ був більшим за Одеський. У Києві знаходився Університет Св. Володимира, але система навчання та порядки, що існували у навчальних закладах округу, були схожими на ті, які він спостерігав в Одесі. Тому напрямок діяльності Пирогова

у Києві в принципі мало чим відрізнявся від його діяльності в Одеському учбовому окрузі.

М.І. Пирогов запровадив в університеті заміщення кафедр за конкурсом, організував педагогічні семінари, провів спеціалізацію історико-філологічного факультету, створив студентську бібліотеку та лекторій. Будь-яка прогресивна ініціатива студентів зустрічала у нього підтримку. Так, виконуючи прохання студентів, у листі від 6 грудня 1860 р. він просив міністра освіти дозволити вчителям 2-ї Київської гімназії та студентам університету займатися підготовкою до здачі іспитів тих учнів, які бажали вступити до вищого навчального закладу. Микола Іванович приймав особисту участь у виданні «Университетских известий» і вперше налагодив друкування «циркулярів із Управління Київським учбовим округом», чим по суті перетворив їх на самостійне педагогічне видання.

Великою заслугою М.І. Пирогова було сприяння студентам університету у створенні недільних безкоштовних шкіл, вперше за часів Російської імперії відкритих у Києві. Було засновано три недільні школи та одна щоденна із викладанням студентами під керівництвом П.В. Павлова.

Діяльність М.І. Пирогова в Києві викликала невдоволення у місцевих властей. Київський генерал-губернатор І.І. Васильчиков звинувачував вченого у тому, що він «занадто настійливо дотримується прогресивних думок». Цей чиновник був настільки обурений поведінкою опікуна,

що навіть погрожував виходом у відставку у тому випадку, якщо Пирогова не буде відсторонено від посади, яку він обіймав. Однак М.І. Пирогов був дуже популярний серед широких кіл інтелігенції, до нього неодноразово зверталися за медичною допомогою члени царської родини. Тому Миколу Івановича звільняють з посади опікуна Київського учбового округу «за станом здоров'я» у березні 1861 р., але все ж таки залишають членом Головного правління училищ, а у березні 1862 р. призначають керівником молодих учених, що відраджаються за кордон для підготовки на звання професора.

При від'їзді Пирогова із Києва йому були влаштовані грандіозні проводи. Відповідаючи на привітання студентів, Микола Іванович сказав: «Будучи опікуном університету, я поставив собі головним завданням підтримувати усіма силами те, що я саме звик любити та поважати в молодості. Із широю довірою до неї, з повною надією на успіх, без страху та сторонньої думки, я взявся за важку, але високу та благородну справу».

Внесок М.І. Пирогова в галузь народної освіти і його думки з питань педагогіки були високо оцінені сучасниками. Як писав К.Д. Ушинський, «М.І. Пирогов вперше розглянув справу виховання з філософської точки зору і побачив у ній не завдання шкільної дисципліни, дидактики або правил фізичного виховання, але найглибше питання людського духу — «питання життя» і діяльності» [3].

1. Васильев К.Г. Н.И. Пирогов в Одессе / К.Г. Васильев, К.К. Васильев. — Одесса, 2009.
2. Пирогов Н.И. Университетский вопрос // Н.И. Пирогов. Сочинения. — Киев: Изд. Пироговского т-ва, 1914. — Т. 1. — С. 429.
3. Ушинский К.Д. Сочинения. — Т. 3. — Изд. АПН РСФСР, 1948. — С. 26—27.

В.М. Гамалія

Карпенко Георгій Володимирович

6 липня 1910 р. виповнилося 100 років з дня народження **Георгія Володимировича КАРПЕНКА**, відомого вітчизняного вченого в галузі фізико-хімічної механіки матеріалів, академіка НАН України (з 1967, член-кореспондент з 1961). Народився у Томську (Росія). Закінчив Харківський механіко-машинобудівний інститут (1931), де у 1931-1941 викладав. У 1941-1945 працював в Інституті енергетики АН УРСР, 1946-1950 — головний вчений секретар Президії АН УРСР, 1952-1964 — директор Інституту машинобудування й автоматики АН УРСР, 1964-1971 — директор, з 1971 — завідувач відділу Фізико-механічного інституту АН УРСР (Львів). Помер 15 листопада 1974 року.

Один із засновників фізико-хімічної механіки матеріалів. Заклав основи адсорбційно-електрохімічної теорії корозійної втоми металів. Її суть сформульовано наступним чином: «Корозійне стомлювання починається з процесу адсорбційного полегшення виникнення мікротріщин під дією циклічного навантаження. Слідом за цим починається корозійний процес (електрохімічна корозія) всередині тріщин, що утворилися, який може сприяти їх дальшому зростанню. Дифузійне проникнення середовища на катодні ділянки металу та зменшення їх міцності є частиною електрохімічного процесу. У зв'язку з цим запропонована теорія корозійної втоми названа «адсорбційно-електрохімічною». У ре-